

ATATÜRK'ÜN HUKUK ALANINDA GETİRDİKLERİ

Prof. Dr. YÜCEL ÖZKAYA

Medenî Kanun:

Osmanlı İmparatorluğu'nda uzun çalışmalara girilerek, on yıl içinde on altı kitap olarak hazırlanan Mecelle 1878'de tamamlanmıştı. Mecelle fıkıh ilminin dünya işleri ile ilgili hükümlerini toplayan medenî kanundur. Dağınık olan kaideler bunda bir araya toplanmıştır. Medenî kanunla ilgili hükümlerin bir kısmı Mecelle'de yer alır. Şer'î mahkemelerin yanında Nizamiye Mahkemeleri kurulunca, ülkede biri dini, diğeri medeni iki çeşit mahkeme işlemeye başladı. Bu da bir kısım karışıklıkların doğmasına neden oldu. Mecelle ise pekçok bakımdan yeterli değildi.

Cumhuriyetin kurulmasından bu yana, Türkiye Cumhuriyeti'nde pek çok yeni yasa kabul olunmuş olup, 1926 başında ise, başta Medeni Kanun olmak üzere pek çok yasa tasarısı da hazırlanmakta idi. Yeni yasaların hazırlanması nedeni ile İstanbul Hukuk Fakültesi Öğrenci Derneği Başkanı tarafından Adliye Bakanı Mahmut Esat Bey'e bir teşekkür mektubu gönderilmişti. Adliye Bakanı, cemiyet başkanına 6 Şubat 1926'da çektiği telde, bu yasaları Gazi'nin ilhamı ile hazırladığını, cumhuriyet kanunlarında bir başarı görülüyorsa, bunun şerefine Gazi'ye ait olacağını şöyle ifade etmişti: "Cumhuriyet kanunlarında bir muvaffakiyet ve bir güzellik görülüyorsa, bu şahsıma değil, doğrudan doğruya Türk İhtilâlinin büyük lideri Gazi Mustafa Kemal Paşa hazretlerine aittir. Büyük liderden aldığım maddî ve manevî feyz ve ilhamladır ki bu kanunları hazırladım.

Zaten bu kanunlar büyük liderimizin 'vaz' ettiği (ortaya koyduğu) inkılâp prensiplerinin ifade ve tesbitinden başka bir şey değildir. Gizli kalmasına gönlümün bir türlü razı olmadığı bu hakikati şuracıkta kayd etmekle tarihe hizmet etmiş olmakla mütevellid (doğmuş) bir sürur (sevinc) duymaktayım. Hürmetlerimin kabulü ve en samimi duygularımın inkılâbın genç Türk hukuk namzedlerine (adaylarına) ibrâğını (iletmesini) lütfen tavassut buyurulmasını çok rica ederim"¹.

¹ Hakimiyyet-i Milliye, 7 Şubat 1926 No. 1651.

Buradan şu gerçek su üstüne çıkmaktadır. İnkılâp ile ilgili yasalar Mustafa Kemal'in direktifleri ve inkılâp prensiplerinin doğrultusunda hazırlanmaktadır. Bu konuda demek ki, Adliye Bakanı Mahmud Esat ile Gazi'nin sıkı bir işbirliği de mevcuttur. Bu yasalarla ilgili direktifleri vermeden önce, Gazi, esasen bu konularda halkı aydınlatıcı konuşmalar da yapmaktadır. Mustafa Kemal, birinci plânda kadının haklarını ortaya koyacak olan Türk Medenî Kanunu üzerinde durmaktaydı.

Kadın hakları, uzun yüzyıllardır, dünyada evrensel bir sorun olarak yer almıştır. Uzun süre, kadınlar hep erkeklerden sonra gelmiş, ikinci plânda kalmışlardır. Osmanlılarda yapılan sayımlara kadınlar hiç katılmamışlardır.

Kadın problemi, erkeğin kadın hakkındaki küçültücü ve aşağılatıcı görüş ve anlayışından doğmuştur. Osmanlı İmparatorluğu'nda kadının alınıp, satıldığı pazarlar mevcuttu. Kadın satın alındığı gibi, hediye olarak ta verilebiliyordu. Çok evlilik kurumu şeriatça onaylanmıştı. Evlenmede kadının isteği söz konusu değildi. Boşanma erkeğin iradesi ile olur idi. Miras- ta, şahitlikte kadının iradesi ve ifadesi erkeğin yarısı kadar idi. Kadın peçe ve çarşafı örtünmekte, kafes hayatı yaşamaktaydı. Eğitim hayatı sınırlıydı. Ekonomik alanda çalışma özgürlüğünü elde edememişti. Yüzotuz sene önce bir esirenin fiyatı 60.000 kuruş idi. 1848'de yabancı devletlerin baskısı ile kölelik resmen kaldırıldı. Ama, gizli olarak köle alım, satımı devam etti. Nitekim, 1864'teki bir resmî senette, on yaşındaki bir Çerkes kızının dörtbin kuruşa satıldığını tesbit edebilmekteyiz².

Kadın problemini ilk kez tam olarak ele alan ve çözmeye muvaffak olan tek kişi Mustafa Kemal'dir. O'na göre, kadının hakları tanınmadıkça, Türk ulusunun sosyal hakları gerçekleşmezdi. O'na göre, kadınlarımız ulusal bağımsızlık savaşında erkekler kadar onurlu bir mücadele vermişlerdir³.

Ulusal Bağımsızlık Savaşı'nda, kadınlar da erkeklerin yanında omuz omuza çalışmışlar, mermi taşımışlar, kağı arabaları ile cepheye malzeme götürmüşledir. Onlar dernekler kurarak, İstanbul Hükümeti'ne ve İtilaf Devletlerinin temsilcilerine yazılı ve sözlü protestolarda bulunmuşlar, mitingler yapmışlar. Türkiyenin bağımsızlığı için bütün varlıklarını ortaya koymuşlardı. Esasen, Selçukiler zamanında ve daha önceki devrinde Türk

² Karal, Enver Ziya; Osmanlı Tarihi, Ankara, 1962, c. 8, sh. 208.

³ Karal, Enver Ziya; Atatürk ve Devrim, Ankara, 1980, sh. 123-124 (T.C. Ziraat Bank. Yay.

toplumunda kadına gerekli değer verilmekte olup, bu usul daha sonraları ortadan kalkmış, kadının özgürlüğü azaldıkça da, kadın ikinci plânda kalmıştı. Gazi, Türk kadınının cemiyet hayatında hak ettiği yeri ve görevi yükümlenmesinin zamanının geldiğine inanıyordu.

Mustafa Kemal, 1923'te kadının önemini vurgulayan konuşmalar yapmaya başladı. 31 Ocak 1923'de, İzmir'de halka hitaben yaptığı konuşmada, kadınların erkeklerle aynı seviyede olmasını, kadınların erkeklerden hiç bir zaman geri olmadığını, kalkınmanın birlikte gerçekleştirileceğini vurgulamıştı⁴. 21 Mart 1923'te, Konya Kızılay Şubesinin düzenlediği bir toplantıda da, kadının hak ve görevleri açısından pekçok konuya temas etmişti. 1925'te bu konuda, İnebolu'da, Kastamonu'da, İzmit'te konuşmalar yapmıştı. 1925 Ekiminde (14 Ekim 1925'te) İzmir Kız Öğretmen Okulu'nda, öğrencilere sorular sormuş ve cevapların bir kısmını da kendisi vermiştir. Türk kadını nasıl olmalıdır? sorusunu sorduktan sonra, bunu şöyle cevaplamıştı: "Türk kadını dünyanın en münevver, en faziletkâr ve en ağır kâdını olmalıdır. Ağır siklette değil, ahlâkta, fazilette ağır, vakur bir kadın olmalıdır. Türk kadınının vazifesi, Türkü zihniyetiyle, pazusuyla, azmiyle muhafaza ve müdafaaya kadir nesiller yetiştirmektir... Herhalde kadın çok yüksek olmalıdır. Burada Fikret merhûmun cümlece mâlûm olan bir sözünü hatırlatırım (Elbet sefil olursa kadın, alçalar beşer)"⁵.

Kadın haklarının Cumhuriyetin ilk senelerinde değil de, daha sonraki tarihlerde kabul edilmesinin sebebini, yüzyıllardır Osmanlı toplumunda kafalara yerleşmiş olan muhafazakârlıktan ileri geldiğini kabul etmek gerekir. 1923 Nisanında kadınları da adet olarak sayalım teklifine Meclis'te büyük bir reaksiyon doğmuş, onlara siyasî hak tanımak şöyle dursun, bu sayıma dahi razı olmayan bir düşünce Meclis'e hakim olmuştur.

Ancak, kadın hakları konusunda, Osmanlı İmparatorluğu'ndan bu yana epey ilerlemeler olmuştu. İslam Hukuku'nun mahzurları ise açık açık ortaya çıkmıştı. Dine dayalı İslâm Hukuku'na göre, Müslümanların yabancılarla evlenmesi yasak olduğu halde, evlenmeler olmuştu. Gazi, 8 Nisan 1924'te, şeriyeye mahkemelerini kaldırarak, yeni mahkemeler teşkilat kanununu çıkarttırmış idi. Ancak, lâik mahkemelerde bile şeriat kuralları uygulanmaya devam olunuyordu. Çünkü, yeni yasalar çıkmamıştı. 1924 başlarında, Adalet Bakanı, 1917 tarihli Aile Hukuku Kararnamesi'nin geliştirilmiş bir hale sokarak, yeniden kabulünü istemiş, ancak, Mustafa Kemal, ne kadar modernleştirilmiş olur ise olsun şeriata dayalı

⁴ Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, c. II, sh. 85-87.

⁵ Aynı kitap, c. 2, sh. 235.

bir yasaya ilgi duymamıştı. O, aile fetlerinin arasında olan derin uçurumun kalkmasını istiyordu. Esasen, 1924'nün 30 Ağustosunda Dumlupınar'da yaptığı konuşmada medeniyetin esasının ilerleme olduğunu, kudretin aileden kaynaklandığını, sosyal, iktisadî, siyasî farkın kalkmasını, aileyi teşkil eden kadın ve erkeğin doğal hukukuna kavuşması gerektiğini bundan dolayı belirtmişti⁶.

Birkaç hafta sonra, 11 Eylül 1924'te, yirmialtı hukukçudan kurulu bir komisyon, İsviçre Medenî Kanunu'nun Türk gereksinimlerine göre uygulanması amacı ile işe başladı. Komisyonun üyeleri İsviçre Üniversitesi'nde öğretim görmüşlerdi. Başlarında Adalet Bakanı Mahmut Esat Bey bulunuyordu. Komisyon, Fransız Kanunu eskidiğinden, Almanlarinki de eksik ve karışık görüldüğünden, İsviçre'nin Medeni Kanunu'nu inceledi. Ankara Hükümeti de İsviçre Medeni Kanunu'nun uygulanması yolunda karar aldı.

17 Şubat 1926 günü, başbakanlıktan gelen medeni kanun tasarısı ve Adliye Encümeni Mazbatası, mecliste görüşülmeye başlandı. Adalet Bakanı Mahmut Esat Bey söz alarak, bir haftadanberi yasa tasarısının incelendiğini, yasanın dokuzyüzden fazla maddeyi kapsadığını, medenî kanunun en önemli kısımlarını, özellikle, aile teşkilâtı, kuruluşu, miras işleri ve aynı hakların oluşturduğunu açıklamış ve Türk kadınının bu yasa ile özgürlüğünü kazanacağını şöyle açıklamıştı. "Türk tarihinin bendenizin anlayışına göre, en hazin siması Türk kadınıdır. Yeni layihanını (tasarının) aile teşkilâtı ve miras ahkâmı (hükümleri) şimdiye kadar istenildiği zaman kolundan tutularak bir eser gibi birden yere vurulan fakat bizzat hanım olan Türk anasını layık olduğu mevki-i ihtirama getireceksiniz...". Tokat Milletvekili Esat Bey, yasa ile ilgili hiçbir maddenin değiştirilmemesini istedi. Diğer konuşmacılardan sonra 937 maddelik yasa kabul edildi⁷. 4 Nisan 1926'da yayınlanan yasa, 4 Ekim 1926'da da yürürlüğe girdi. Aynı gün, yani 4 Ekim günü, hem borçlar, hem de Ticaret Kanunları da yürürlüğe girmişti.

Medenî Kanun'un kabûlü ile büyük bir boşluk doldurulmuştu. 1924 Anayasa'sının getirdiği hür ve demokratik yapının doğal bir sonucu ve onu tamamlayan bu kanun ile kadınlar önemli haklar elde etmişlerdir. Medenî Kanun, yeni Türkiye'yi, Osmanlının hukukî dayanaklarından

⁶ Aynı kitap, c. II, sh. 173-182.

⁷ Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi, 22. cilt. 17 Şubat 1926 Çarşamba, sh. 256-257, Yalçın, Bekir Sıtkı-Gönülal İsmet; Atatürk İnkılâbı, Ankara, 1984, sh. 137-154.

ayırması bakımından Türkiye Büyük Millet Meclisi'nce çıkarılan yasaların en önemlilerinden biri sayılır. Çünkü, yeni devlet yapısının lâik niteliği, Medenî Kanunu'nun gerekçesinde, diğer kanunlara göre daha açık ve kesin ifadesini bulmuştur. Medenî Kanun şeriat konusundan ve Mecelle'den ayrı olarak, aile hukukunu da, miras konusunda, malların yönetimi şartlarında kadının erkekle eşit hale getirilmesiyle kadın haklarında önemli değişiklikler yapmıştır. Birden fazla kadınla evlenmek zorunluluğu ortadan kaldırmıştır. Kadınlar evlenme ve boşanmada söz sahibi olmuşlardır. Üniversitelerde bile, daha önceki zamanlarda kız ve erkekler ayrı ayrı otururlarken, Cumhuriyetten sonra beraber oturmaya başlamışlardı. Kızlar, çeşitli kurumlarda görev almaya başladılar. Miras konusunda erkekle eşit haklara sahip oldular. Ancak, Anayasa'da, henüz kadınlara seçme ve seçilme hakkı tanınmamıştı. 30 Nisan 1930'da belediye seçimlerinde oy verme ve seçilme, 5 Aralık 1934'te de Anayasa değişikliği ile milletvekili seçilme hakkını elde etmişlerdir.

17 Şubat 1926'da Medeni Kanunu'nun kabulünden sonra, 14 Haziran 1926'da, Adliye Vekâleti bir yönetmelik yayımlayarak, nişanlanma, evlenme, boşanma fasıllarını düzenlemiş, bunu savcılıklara ve köy ihtiyar heyetlerine yollanmıştı. Bu hususlar gazetelerde de yayınlanmıştı. Medenî Kanunu'nun 4 Ekim 1926'dan itibaren tatbikatına başlanacağı da her yere duyurulmuştu⁸. Daha sonra diğer kanunların süratle meclisten geçirilmesine başlandı.

Türk Ceza Kanunu:

Daha önce konu ettiğimiz üzere Tanzimat döneminde bir Ceza Kanunu yapılmış ve geliştirilmişti. Ancak, bu yeterli değildi. Yeni bir Ceza Kanunu'nun yapılması şarttı... Yeni Ceza Kanununun hangi gereksinimden doğduğu ve hangi gereksinimleri karşılayacağı Adalet Bakanı Mahmut Esat Bey tarafından etraflıca ortaya konulmuştu. Buna göre, Türk milleti'nin hak ve davası bugünkü Ceza Kanunu'nda yeteri kadar yaptırma gücüne sahip değildi. Yürürlükte olan Ceza kanunu'nun seksen sene kadar önce yapılmıştır. Bu kanun saltanat döneminin, yalnızca kişisel çıkarlarını savunmak ve kendi durumunu korumak için yapılmıştı. Bu yüzden gerekli yaptırım gücüne sahip değildir. Bazı maddeler eklenmiş ise de, bunlarla eski maddeler arasında bağ kurulamamış ve bu kanun bilimsel değer ve niteliğini bugün için kaybetmiştir.

⁸ Hakimiyet-i Milliye (Ankara), 15 Haziran 1926, Feyzioğlu, Turhan; Atatürk ve Kadın Hakları, Ankara, 1968 Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, sayı. 6, sh. 545-546.

Mahmut Esat Bey, inkılâbı ve cumhuriyeti ifade ve çıkarlarını savunmak için, memleketin durumu ve ceza ilminin son ilerlemelerini göze alarak hazırlanan bu kanunun çok demokratik olduğunu, hazırlanırken en çağdaş durumda olan İtalyan Ceza Hukuku'ndan yararlanıldığını ifade etmiştir.

İki hafta önce kabul edilen Medeni Kanun'dan sonra, Mecliste Türk Ceza Kanunu gündeme gelmişti. Ceza Kanunu'nun maddeleri çok sertti. İnkılâpların tutunabilmesi için böyle olması da şarttı. Ancak, bilimsel olan bu kanundan Türk milleti'nin çıkarlarını sevenlerin korkmamasını Mahmut Esat Bey şöyle ifade etmişti: "Memleketimizi sevenler, bizden olanlar, Türk inkılâbına iyilik dileyenler, namuslu insanlar, bu sert Ceza Kanunu'nda kendilerine bir sığınma yeri bulacaklardır. Bu Ceza Kanunu namuslu insanlar için dokunulmazlık belgesidir".

Daha sonra, kanun hakkında Adalet Komisyonu Sözcüsü Yusuf Kemal Bey ile Zonguldak Milletvekili Tunalı Hilmi, Dersim Milletvekili Fikri Bey de konuşmuşlar ve yeni Ceza Kanunu tasarısı oylanmış, 1 Mart 1926'da kabul edilmiş⁹, 13 Mart'ta 1926'da yayınlanmış ve 1 Temmuz 1926'da yürürlüğe girmiştir. Böylece, saltanat haklarını savunan yasanın yerine, Türkiye Cumhuriyeti'nin haklarını savunan ve inkılâpların tutmasını ve uygulanmasını sağlayacak olan, çağdaş, bilimsel bir yasa olan Ceza Kanunu ile çağdaş dünyaya doğru bir adım daha atılmıştır.

Çağdaş bir ilerleme düzenine girmiş olan Türkiye'de hakim haklarının düzenlenmesinin zamanı da gelmişti. Ülkede adaleti sağlayacak kişilerin haklarını koruyacak olan adliye, yalnızca bir hükümet kuruluşu değil, aynı zamanda bir devlet kuruluşuydu. Adliyeye cumhuriyetin getirdiği güvenliği verebilmek için onun belli bir programa göre yürümesini sağlamak ve bu hususta bilimsel adımların atılması şarttı. Devletin önce, adaleti dağıtma görevini üstlenen kişilerin ilkin bilimsel yeterliğe sahip olmaları, ikinci olarak onların hiçbir etkive nüfuz altında bulunmamaları ve görevlerinin güvenilir, yükselme ve ilerlemelerinin düzenli kurallara bağlanması, üçüncü olarak bağımsızlıklarının yasa güvencesi altında bulunması şarttı. Bu üç hususun, yani yargıçların bilimsel yeterliliği, görevlerinde bağımsızlıkları ve ilerleme düzenini kapsayan yasa tasarısı 3 Mart 1926'da kabul edildi. Aynı gün Adlî Tıp Yasası ile Yargıtay'ın genişletilmesi hakkındaki

⁹ Kanun metni için bak, Türkiye Cumhuriyeti Zabıt Ceridesi, 17 Şubat 1926 sayfa numarası verilmeden yayınlanmış. Goloğlu, Mahmut; Devrimler ve Tepkileri, sh. 174-177.

kanunlar da çıkarıldı. 22 Mart 1926'da Memurin Kanunu ile Maarif Teşkilâtı hakkındaki kanundan sonra, 22 Nisan 1926'da Borçlar Kanunu çıkarıldı.

Borçlar Kanunu :

Borçlar Kanunu 22 Nisan 1926'da kabul olunmuş ve 8 Mayıs 1926'da yayınlanarak yürürlüğe girmişti. Bu münasebetle, Mahmut Esat Bozkurt, 22 Nisan'da mecliste yaptığı konuşmada, bu yasaların hilafet ve saltanat gibi ortaçağın iki zorba kurumu darmadağın ettiğini, bunların çabucak çıkması ile de isabetli davranıldığını açıklamıştı. Yasa ile ilgili olarak Konya Milletvekili Refik Bey ve Zondulgak Milletvekili Tunalı Hilmi de birer konuşma yapmışlardı. İsviçre'den alınan Borçlar Kanunu, Medenî Kanunu tamamlayan önemli bir yasa olmuştur¹⁰. Daha sonra bu kanun gazetelerde de yayınlanarak halka duyurulmuştu¹¹. 24 Nisanda ise, okul kitaplarının milli eğitimce bastırılması ile ilgili bir yasa çıkarılmış idi.

Böylece, adli alanda çıkarılan Türkiye Cumhuriyeti çağdaş usullere uygun olarak yönetilmeye başlamıştır. Artık kişilerin hak ve hukuku belirlenmiş, Türk Milleti modern devletlerin yanında yerini almaya başlamıştır.

¹⁰ Hakimiyet-i Milliye (Ankara), 23 Nisan 1926, Sayı. 1706.

¹¹ Hakimiyet-i Milliye, 29 Nisan 1926.